

Tavaramerkkien nimet eivät nimittäin taval- laan ole erisnimiä, propreja, lainkaan, sillä ne eivät täytä propriuden tärkeintä kritee- riä, yksiviitteisyyttä. Ne eivät identifioi yksilöä, vaan lajia. Tavaramerkkien nimet sijoittuvatkin jonnekin proprien ja appella- tiivien välimaastoon.

Saarela on koonnut yli 1 400 nimen kokoisen aineistonsa kaikista Suomessa voimassa olevista tavaramerkeistä (joita on noin 80 000). Eniten etunimen sisältäviä ta- varamerkkejä on annettu kosmetiikkatuotteil- le (*Silkki-Leena*), pesuaineille (*Andy*), tietojenkäsittelylaitteille ja -ohjelmille (*Mikko Mallikas*), vaatteille (*Don & Donna*) ja elin- tarvikkeille, erityisesti makeisille (*Laku Pekka*) ja leivonnaisille (*Kaunis Veera*).

Tavaramerkkien kymmenen suosituin- ta etunimeä ovat *Max, Viking, Sam, Diana, Julia, Ben, Matti, Saga, Sampo* ja *Jupiter*. Lasten nimenannossa suositut nimet eivät ole vastaavan ajan tavaramerkeissä yleisiä.

Nimen muodikkuus ei olekaan tavaramer- keissä niin tärkeää kuin sen herättämät kon- notaatiot ja assosiaatiot. Merkit on muotoil- tu monenlaisia tulkintoja mahdollistaviksi; etunimi voidaan tulkita myös appellatiivi- seksi tai adjektiiviseksi. Assosiaatioita on- kin usein käytetty tietoisesti hyväksi (*Onni, Pyry, Sorja, Tarmo; Suvikulta, Sinisani*).

Kirjan kolme gradutyöhön pohjautuvaa artikkelia tuovat loisteliaasti esiin nimitys- tutkimuksen monipuolisuuden, kansain- ja tieteidenvälisyyden. On syytä toivoa, että tulevaisuudessakin alan kiinnostavimpia ja parhaimpia opinnäytetöitä voitaisiin tällai- sessa muodossa julkaista. ■

TERHI AINIALA

*Kotimaisten kielten tutkimuskeskus,
Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki
Sähköposti: Terhi.Ainiala@Domlang.Fi*

KIELEN ALKUPERÄSTÄ

Jean Aitchison *The seeds of speech. Language origin and evolution.* Cambridge Approaches to Linguistics. Cambridge University Press, Cambridge 1996. XII + 281 s. ISBN 0-521-46793-4.

Jean Aitchisonin kirja aloittaa uuden sar- jan Cambridge Approaches to Linguis- tics, jonka kohderyhminä ovat opettajat, toi- mittajat, puheterapeutit, psykologit, yhteis- kuntatieteilijät ynnä muut, joiden työssä kielellä on keskeinen osa.

Kielen alkuperän selvittäminen edellyt- tää monien tieteiden panosta. Aitchison vertaa tavoitettaan palapeliin, jossa palasi- na ovat arkeologia, psykologia, evoluutio-

teoria, anatomia ja fysiologia, etologia, antropologia, pidginien ja kreolien tutkimus sekä kieliteoria. Tarkastelen kolmea vii- meksi mainittua.

ANTROPOLOGIA

Noin 2 miljoonaa vuotta sitten kehittyi työ- kaluja käyttävä *Homo habilis*, noin 1,5 miljoonaa vuotta sitten *Homo erectus*, joka

osasi käyttää tulta. Modernin Homo sapiensin arvioidaan ilmaantuneen noin 200 000–150 000 vuotta sitten. Aitchison arvioi kielen syntyneen n. 250 000–50 000 vuotta sitten — keskimäärin arvioiden n. 100 000 vuotta sitten (s. 50–53). Antropologit ovat kallolöytöjen avulla onnistuneet saamaan tietoa esi-ihmisten aivojen rakenteesta ja koosta. Kielitieteen kannalta on tärkeitä, että he ovat pystyneet myös rekonstruoimaan esi-ihmisten ääntöväylän kehitystä.

Aitchisonin mukaan ihmisen ääntöväylä on ainakin kahdessa suhteessa esi-ihmisten ja ihmisapinoiden ääntöväylää edullisempi. Ensiksi, ihmisellä on tanakka, lihaksikas kieli, jota hän hallitsee hyvin. Toiseksi, hän pystyy tuottamaan vokaaleita suun kautta, eikä nenän, kuten esim. simpanssi. Ihmisen kurkunpää on alempana kuin esi-ihmisillä arvioidaan olleen, ja ääntöväylän muoto on erilainen: ihmisellä kuin väärin päin käännetty L, esi-ihmisillä kaarevampi (s. 82).

Tästä syystä ihminen pystyy tuottamaan kolme tärkeää vokaalia [i], [a] ja [u], jotka muodostavat vokaalikolmion. Niissä on vaihtelua vähemmän kuin muissa vokaaleissa, joten ne helpottavat puheen tunnistamista. Aitchison pitää tärkeinä myös ihmisen suunnilleen samankokoisia hampaita ja kasvolihaksia. Kaikki tämä edistää kommunikaatiota: ihminen kykenee tuottamaan tarkkoja, helposti tunnistettavia äänteitä.

Suomalaiselle lukijalle ei tässä ole mitään uutta. Mikko Korhonen esittää kirjassaan *Kielen synty* erinomaisen kuvauksen ääntöväylän kehityksestä ja vokaalikolmion synnystä. Kieli syntyy ääntöväylän kehityksen myötä. Reunahuomautuksena todettakoon, että lingvistit eivät kuitenkaan ole asiasta aivan yhtä mieltä. Esim. Steven Pinker (1995: 354) väittää, että rajoitetummallakin ääntöväylällä varustettu esi-ihminen saattoi vallan hyvin jo käyttää kieltä.

PIDGINIT JA KREOLIT

Ääntöväylän kehityksen jälkeen syntyy nimeämisoivallus (*naming insight*). Tämä on olennaisen tärkeä, mutta heikosti tunnettu vaihe kielen synnyssä. Aitchison myöntää, että uusien sanojen keksiminen on — nykyäänkin — ongelma. Hän kertoo kielitieteilijästä, joka kirjoitti kirjaa sananmuodotuksesta, mutta ei onnistunut löytämään kuin kuusi sanaa, jotka olivat syntyneet »tyhjistä» (s. 98).

Ei siis vielä riitä, että ääntöväylä on kunnossa ja ihminen on oppinut nimeämään ilmiöitä. Kieli on jotain enemmän. Mitä? Siitä antavat viitteitä pidginit ja kreolit. Aitchisonin mukaan pidgineitä ja kreoleita tunnetaan jo niin hyvin, että voidaan osoittaa, miten »idullaan oleva järjestelmä, jolla on minimaaliset resurssit, laajenee kokonaiseksi järjestelmäksi» (s. 136). Kieli syntyy lingvistin silmien alla — siksi hän voi tehdä analogiapäätelmiä ihmiskielen varhaisista vaiheista. Totta kai kreolisoituminen kiinnostaa lingvistiä erityisesti, koska siinä kieli saa kunnollisen rakenteen. Mutta nimeämisoivalluksen syntyyn vastausta ei saada, koska pidginit ammentavat valmiin kielen sanavarastosta, esim. tok pisin englannista (s. 124).

KIELITEORIA

Aitchisonin kirja on selkeä, yleistajuinen katsaus tutkimuksen nykytilaan. Kuvitus (mm. ääntöväylän kehityksestä) on havainnollinen ja tukee tekstiä hyvin. Abstrakteista kieliteoreettisista ongelmistakin Aitchison osaa kirjoittaa lukukelpoista tekstiä.

Chomskyn mukaan ihmisen kielikyky on eräänlainen »mentaalinen elin», jota voidaan verrata sydämeen, keuhkoihin tai muihin elimiin. Ihmisen mieli koostuu mentaalisisista elimistä, jotka ovat yhtä lailla eriytyneet ja erikoistuneet kuin ruumiin

elimet, ja kieli on yksi niistä. Aitchison kritisoi varovasti tätä teoriaa ja katsoo, että olisi parempi puhua »kielivirtapiireistä» (*language circuits*) kuin kielielimestä. Kieli on syntynyt silloin kun aivojen hermosoluyhteydet ovat kehittyneet riittävän pitkälle, ts. kun aivojen virtapiirit ovat järjestyneet uudella tavalla. Mentaalisten elinten synty selitetään aivojen kehityksen avulla (s. 45–46).

Aitchison katsoo, kuten Chomsky, että kielikyky on erillinen järjestelmä, joka on riippumaton muusta kognitiosta. Hän perustelee näkemystään viittaamalla ihmisen kehityshäiriöihin. On nimittäin ihmisiä, jotka käyttävät taitavasti kieltä, vaikka heidän havainto- ja päättelykykynsä ovatkin normaalia heikommat. Sellaisiakin kehityshäiriöitä esiintyy, joiden takia selkeästi ajattelevat ihmiset eivät kykene ilmaisemaan ajatuksiaan. Tämä todistusaineisto tukee Aitchisonin mukaan teoriaa mentaalisisistä elimistä (s. 39–44).

Mutta toisaalta Aitchison esittää kilpailuvaa teoriaa, kognitiivista lingvistiikkaa, tukevaa evidenssiä. Kognitiivisen lingvistiikan mukaan kieli ei ole eriytynyt ja erikoistunut, muusta kognitiosta riippumaton elin. Pikemminkin on niin, että se aineisto, jota kielitieteessä on kerätty kielellisistä kategorioista, auttaa ymmärtämään kognitiivisia kategorioita ylipäättään. Aitchisonin esimerkki on seuraava. Kielen varhaisvaiheiden tutkijat ovat pohtineet, miksi kielen alkutaipaleella adjektiiveja ja verbejä todennäköisesti ei ole erotettu toisistaan. Monet pidginit havainnollistavat tätä ilmiötä. Lingvistit otaksuvat, että kielen ka-

tegoriat heijastavat tässä kognitiivisia, maailman hahmottamisen kategorioita. Verbit heijastavat maailman muuttuvia ilmiöitä, substantiivit pysyvämpiä asiointiloja tai olioita ja adjektiivit sijoittuvat niiden väliin. Tutkijat olettavat, että kielen alkuvaiheessa ei ollut vielä adjektiiveja. Vasta vähitellen tilaa kuvaavat verbit (»olla-sairas», »olla-kaunis» jne.) tulkittiin uudella tavalla adjektiiveiksi. Pitkässä siirtymävaiheessa näitä kielellisiä kategorioita ei erotettu toisistaan (s. 132–134).

Näin ollen pidgineistä kerätty kielen kategorioita koskeva aineisto auttaa, mikäli se on tieteellisesti oikein testattu, ymmärtämään kognitiivisia kategorioita ylipäättään. Paljon tutkimustyötä tarvitaan vielä, mutta jo se, että mentaalisten elinten teorian kannattaja Aitchison ottaa tämän hypoteesin vakavasti, kertoo paljon. Hän ei sano, että tämä hypoteesi on ristiriidassa sen kanssa, mitä hän on kirjassaan aiemmin esittänyt, mutta ei kuitenkaan malta olla esittämättä hypoteesia. Syy on selvä: hypoteesi antaa lisävalaistusta ihmisen kielen varhaisvaiheeseen. Tämä osoittaa mielestäni, miten vaikeata on johdonmukaisesti puolustaa teoriaa mentaalisisistä elimistä. ■

PANU TURUNEN

Ylännekatu 16 M 106, 20540 Turku

LÄHTEET

KORHONEN, MIKKO 1993: Kielen synty. WSOY, Porvoo.

PINKER, STEVEN 1995: *The language instinct*. Penguin Books, London.